

MIGRACIJA I RELIGIJSKO OBRAZOVANJE: UVIDI IZ AUSTRIJSKE PERSPEKTIVE

Martina Kraml

Sveučilište u Innsbrucku
Katolički teološki fakultet
Martina.Kraml@uibk.ac.at

UDK: [315.15+2-47](436)
<https://doi.org/10.34075/cs.55.3.11>
Pregledni znanstveni rad
Rad zaprimljen 1/2020.

1. UVOD

Useljavanje dovodi do promjena, stvaraju se pluralnost i heterogenost. Austrija je bila zemlja useljavanja tijekom povijesti, a to je i danas, premda ima glasova u politici i društvu koji to niječu. Austrija, zapravo, ovisi o useljavanju. U svome prilogu „Stranci/kinje, osobito muslimani/ke, ne prihvaćaju austrijske vrijednosti” Hilde Weiss piše: „U Europi je useljavanje već odavno pod znakom demografskih i ekonomskih promišljanja (starenje stanovništva, potreba za radnom snagom). Migracija je već postala karakteristika modernoga, umreženog društva, što se vidi po promjeni i raznolikosti oblika migracije, u koje spadaju europska unutarnja migracija, ograničena i kružna migracija radnih snaga, naknadno doseljenje preostalih članova obitelji ili nedokumentirana migracija, migracija zbog siromaštva te izbjeglištvo i azil.”¹ Na cijelom nizu području, kao što su skrb za starije, njega, gospodarstvo i sl., aktivno bi suočavanje s migracijom trebalo imati visok politički i gospodarski prioritet. Svjedoci smo, međutim, kako mnoge zemlje, među njima i Austrija, vode politiku koja se protivi useljavanju i strancima, a s prvenstvenim ciljem homogenizacije. „Izbjeglička je kriza”, kaže Regina Polak, „zapravo kriza političkih institucija Europske unije, uzrokovana nehajem i vlastitom krivnjom, te pokazuje kako nacionalnim državama manjka solidarnosti i usmjerenja na opće dobro. Ona upućuje na povijesnu amneziju i zanemarivanje globalnih političkih

¹ Hilde Weiss, *AusländerInnen, insbesondere MuslimInnen, bekennen sich nicht zu den Werten in Österreich*, u Max Haller (ur.), *Migration und Integration. Fakten oder Mythen? Siebzehn Schlagwörter auf dem Prüfstand*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Beč, 2019., 233-241, 241.

i ekonomskih konteksta.”² Istodobno, Polak svraća pozornost na problematičnost izraza „migracija”: „Socijalne i političke poteškoće povezane s migracijom i suživotom etnički i vjerski različitih ljudi – pod nazivnikom integracije – također otkrivaju još uvijek postojeću, zastrašujuću nesposobnost dijela europskih društava da prihvate miran suživot u raznolikosti.”³ Novi sukobi nastaju s jedne strane na temelju nužnosti reflektiranoga pristupa migraciji, a s druge strane na temelju konkretnih političkih i društvenih postupaka: Prešućuje se i prekriva činjenica da je Austrija migracijska zemlja i da je Europa migracijski kontinent; namjerno se ignorira da raznolikost stvarno postoji. Heterogenost se sukobljava s pokušajem homogenizacije i unitarizacije. O tome poslušajmo ponovno Reginu Polak: „Porast desnih populista na dnevno-političkoj bazi pokazuje da mnogi ljudi u Europi još nisu naučili da je ‚normalno – biti različit’. Europa je već odavno migracijski kontinent, ali ‚biti različit bez straha’ – što je prema Adornu bitna značajka demokracije – još uvijek nije opće prihvaćeno.”⁴

Ovaj prilog želi obraditi pitanje migracije, osobito u Srednjoj Europi, odnosno Austriji, iz perspektive pedagoginje religije s naglaskom na religijsko obrazovanje. Prvi je korak, pri tome, uvod u temu, a drugi odlomak istražuje relevantne kontekste, osobito austrijski kontekst. Budući da je pojam migracije itekako višeznačan pojam, treći je odlomak posvećen pojašnjenju ovoga pojma s obzirom na svrhu članka. Četvrto je poglavlje posvećeno temi sociokulturnih obrazaca koji igraju središnju ulogu u kontekstu migracije. Peti i zadnji odlomak bavi se središnjim izazovom obrazovanja, a to je osposobljenost za pluralnost.

2. KONTEKSTI – AUSTRIJSKI KONTEKST

Kako bismo shvatili aktualnu situaciju, važno je svratiti pogled na povijest migracije i izbjeglištva u Europi, osobito u Austriji, te na migracijsku politiku. Prethodno napomenimo da se Europu može opisati kao kontinent iseljavanja otprilike do sredine 20. stoljeća. „Danas su većina europskih država zapravo useljeničke zemlje. To se nije dogodilo na temelju političkih, društvenih ili demografskih promišljanja, nego je posljedica neplaniranih procesa koji dugo vre-

² Regina Polak, *Migration, Flucht und Religion. Praktisch-Theologie Beiträge. Band 1: Grundlagen*, Matthias Grünewald Verlag, Ostfildern, 2017., 33.

³ *Isto.*

⁴ *Isto.*

mena u javnosti nisu ni bili primijećeni. Stoga je opravdano da Europu u drugoj polovici 20. stoljeća nazovemo 'kontinentom useljavanja protiv vlastite volje'. Čak se i klasične iseljeničke zemlje kao što su Italija, Portugal ili Španjolska danas nužno suočavaju s pitanjem kako postupati s velikim brojem useljenika."⁵

Premda u Europi, osobito u Srednjoj Europi, jezična i kulturna raznolikost oduvijek pripadaju svakodnevnici, zajednički se suživot tijekom povijesti nije odvijao bez trzavica. Često se relativizira i ignorira ovo činjenično stanje s obzirom na raznolikost kultura, uvjerenja i tradicija. To se događalo, i još se događa, osobito u vrijeme nacionalnih pokreta, primjerice u 19., 20. i 21. stoljeću. Međutim, korijeni nacionalističke misli sežu mnogo dublje. Već u francuskom nacionalizmu 18. stoljeća dolaze na vidjelo ideali jezično i kulturno homogene nacije.⁶ Philipp Ther opisuje bitnu značajku nacionalističkih uvjerenja u Europi 19. stoljeća: „Formula ‚istinski nacionalno‘ i odbijanje bilo kakvoga miješanja potvrđuju etničku definiciju nacije koja se tijekom 19. stoljeća nametnula u svim srednjoeuropskim i istočnoeuropskim nacionalnim pokretima.”⁷ Ta je koncepcija bila uzor za stvaranje nacija u Europi koje su težile za stvaranjem vlastitih država, a nisu bile spremne integrirati manjine zbog utjecaja paradigme homogenizacije. Manjinama je samo preostala mogućnost da se asimiliraju ili da se odsele.⁸ Ther ovako opisuje razvoj nakon Francusko-pruskog rata 1870./1871.: „Kada je Njemačko Carstvo anektiralo Elzas i Lotaringiju, stanovnici novostvorenoga carskog teritorija stavljeni su pred alternativu: ili će postati njemački carski građani ili će optirati za Francusku i napustiti svoju domovinu. Nacionalna je država zahtijevala jednoznačnost, a nije predviđala postojanje nacionalnih manjina.”⁹ Taj nam primjer nije stran, ne pripada tek prošlosti, nego je itekako aktualan; on odražava način razmišljanja i komunikacijske obrasce koji su se javljali na društvenom i političkom polju, i još se uvijek javljaju, primjerice u težnji za sveobuhvatnom homogenizacijom koju se pokušava ostvariti isključivanjem, progonom, pa i istrjebljenjem manjina, onih koji drugačije misle i tako dalje. Holokaust, brojni međunarodni suko-

⁵ Heinz Fassmann – Rainer Münz (ur.), *Vorwort*, u Heinz Fassmann – Rainer Münz, *Migration in Europa. Historische Entwicklung, aktuelle Trends, politische Reaktionen*, Campus Verlag, Frankfurt – New York, 1996., 9.

⁶ Philipp Ther, *Die Außenseiter: Flucht, Flüchtlinge und Integration im modernen Europa*, Suhrkamp Verlag, Stuttgart, 2017., 2.1. (Kindle Edition).

⁷ *Isto.*

⁸ *Usp. Isto.*

⁹ *Isto.*

bi, ratovi u Europi i nedavni balkanski rat također su primjeri kako pojedine skupine vode politiku homogenizacije i isključivosti. Ovo se pitanje u konačnici tiče i vjerskih zajednica jer je praksa homogenizacije i za njih privlačna.

Jedno od temeljnih pitanja koje se krije iza ovih napetosti i sukoba, a koje želimo ovdje razjasniti¹⁰, jest pitanje o mjeri pluralnosti i heterogenosti koju u društvu i politici, ali i u religiji, treba trpjeti, izdržati, odnosno katkada također pozdraviti, te pitanje o uređenju pluralnih i heterogenih društava, što se pokazuje u odnosu većine prema manjini, prema onima koji pripadaju drugim religijama, drugim kulturama.

Političke krize u susjednim zemljama nakon 1945. godine često su u Austriji uzrokovalе izbjeglička gibanja. Tijekom Mađarskoga ustanka 1957. i 1958. godine pobjeglo je oko 180.000 osoba u Austriju, koja je za njih bila uglavnom tranzitna zemlja.¹¹ Deset godina kasnije došlo je ponovno do izbjegličkih gibanja zbog gušenja Praškoga proljeća. Zbog građanskoga rata u bivšoj Jugoslaviji porastao je broj stranaca/kinja koji legalno borave u Austriji za gotovo 120 %. Propast Jugoslavije donijela je Austriji najveći porast izbjeglih. Tako je Austrija 1991. i 1992. godine primila i zaštitila 13.000 hrvatskih izbjeglica, a poslije, do 1994. godine, između 80.000 i 90.000 bosanskih izbjeglica.¹² Početkom dvijetisućitih godina još se više proširio krug zemalja iz kojih su stigle osobe tražeći azil. Umnažali su se zahtjevi za azil Afganistanaca zbog političkoga stanja u njihovoj domovini, a sredinom desetljeća nadošla je kriza u Siriji. Zahtjevi podneseni od osoba iz Afganistana i Sirije dosegli su vrhunac u 2015. godini.¹³

Migracijska politika austrijske Vlade bila je u prošlosti raznolika. Uz to, i samorazumijevanje Austrijanaca/ki bilo je višeznačno. Tako Heinz Fassmann i Rainer Münz 1996. godine pišu da „slika ove zemlje o sebi samoj zaostaje sve do sada za stvarnim stanjem, a to je migracija i rast stranoga stanovništva”¹⁴. Tijekom novije povi-

¹⁰ Zapravo se ovo zamršeno stanje u kontekstu migracije može svesti na mnoge struke čimbenike: političke, ekonomske, povijesne itd. U ovome prilogu usmjerit ćemo se prvenstveno na koncept homogenizacije.

¹¹ Usp. Jasmina Malkoc, *Die Entwicklung der österreichischen Migrationspolitik in der Zweiten Republik aus neoinstitutionalistischer Perspektive*, magistarski rad iz socijalnih znanosti, Johannes Kepler Universität, Linz, 2018., 12.

¹² Usp. *Isto*, 15.

¹³ Usp. *Isto*, 17.

¹⁴ Usp. Heinz Fassmann – Rainer Münz, *Österreich – Einwanderungsland wider Willen*, u Heinz Fassmann – Rainer Münz (ur.), *nav. dj.*, 209-229, 209.

jesti možemo uočiti nekoliko stvari. U slučaju mađarskih izbjeglica nije bilo provjere pojedinačnih slučajeva, nego paušalno priznanje.¹⁵ Izbjeglice iz Čehoslovačke trebale su zatražiti azil, a provjera je provedena širokogrudno. Krajem 80-ih godina došlo je do preokreta u izbjegličkoj i migracijskoj politici, mjerodavnost je prebačena s Ministarstva za socijalnu skrb na Ministarstvo unutarnjih poslova.¹⁶ Bilo je to i vrijeme uspona desničarsko-populističkih stranaka, osobito FPÖ-a, odnosno Jörga Haidera, koji je htio profilirati svoju stranku „nacionalističkom mobilizacijom”¹⁷ i time temeljnom protumigracijskom pozicijom i ekstremnom strategijom homogenizacije. Protutežu predstavlja politički pokret Zelenih. Oni su pristupili migracijskoj temi sa stajališta ljudskih prava.¹⁸ Godine 1990. uvedena je gornja granica za zapošljavanje stranih zaposlenika/ica¹⁹, a 1992. godine prihvaćen je takozvani „Zakon o boravku”.²⁰ Godine 1994. tadašnji je ministar unutarnjih poslova Caspar Einem pokrenuo inicijativu za ravnopravnost migranata/ica i za integracijski paket, ali zbog raspisivanja novih izbora ona nije ostvarena.²¹ Godine 1997., pod geslom „Integracija prije imigracije”, dodatno je ograničeno useljavanje i naknadno doseljavanje obitelji.²² Nakon ulaska Austrije u EU 1995. godine prerađen je Zakon o azilu 1997. godine te je prilagođen Schengenskom, odnosno Dublinskom sporazumu.²³ Godine 1998. definirano je poznavanje njemačkog jezika kao ključni čimbenik uspješnosti integracije.²⁴ Politički preokret i sudjelovanje FPÖ-a u Vladi od 2000. godine predstavlja rez u migracijskoj i integracijskoj politici. Pokušavalo se dodatno ograničiti ilegalno useljavanje uzrokovano međunarodnim sukobima. Nadalje, proveden je niz mjera u kontekstu migracije radne snage: poboljšanje pristupa tržištu rada za migrante/ice s dugogodišnjim boravkom ili uvođenje ograničenja – osobito s obzirom na ‚ključne snage’ za sve novodoseljene.²⁵ U dopuni zakonskih odredaba o strancima 2002. godine propisane su mjere kojima se migranti/ice moraju pod-

¹⁵ Usp. Jasmina Malkoc, *nav. dj.*, 30

¹⁶ Usp. *Isto*, 37.

¹⁷ Usp. *Isto*.

¹⁸ Usp. *Isto*.

¹⁹ Heinz Fassmann – Rainer Münz, Österreich, *nav. dj.*, 209-229, 221.

²⁰ Usp. *Isto*, 227.

²¹ Usp. Jasmina Malkoc, *nav. dj.*, 44.

²² Usp. *Isto*.

²³ Usp. *Isto*, 45.

²⁴ Usp. *Isto*.

²⁵ Usp. *Isto*, 47.

vrgnuti, npr. pohađanje tečaja njemačkoga jezika. Premda su bile predviđene kazne za nepoštivanje ovih odredaba, nisu bile dosljedno primjenjivane zbog podijeljenoga javnog mnijenja. Osobito civilno društvo i nevladine udruge opirale su se sve oštrijoj atmosferi i strožim odredbama.²⁶ Nakon završetka vladajuće koalicije ÖVP-a i FPÖ-a godine 2006. migracija je ostala društveno i politički kontroverzna tema. Naglasci velikih koalicija SPÖ-a i ÖVP-a koje su potom slijedile bili su na područjima azila, integracije i migracije radne snage. Postrožene su odredbe s obzirom na pritvor radi vraćanja u domovinu te je ukinuta zaštita od takve mjere prisilnog vraćanja. Sve su se više mijenjali pristupi temi migracije. Tema sigurnosti i sigurnosne politike postupno je nadvladala migracijsku temu te sve do danas – kako ćemo još vidjeti – predstavlja odlučujuću temu u ovom kontekstu.²⁷ Tijekom rada Vlade velike koalicije integracijske su koncepcije ponovno i snažnije došle u središte pozornosti. Godine 2010. donesen je Nacionalni akcijski plan za integraciju u čiju su izradu bile uključene savezne zemlje, općine, socijalni partneri te organizacije civilnog društva. Izrađene su smjernice i mjere integracijske politike koje Integracijski odbor prati i doraduje.²⁸ Od strane poslodavaca/ki i određenih političkih inicijativa, primjerice Zelenih, razvijaju se novi oblici useljeničkih modela. U tom je kontekstu također uveden crveno-bijeli-crveni karton koji se dodjeljuje po određenim kriterijima (visoko kvalificirane osobe, potreba za radnim mjestima). U sklopu upravne reforme 2012. godine došlo je do dodatnih postrožavanja, primjerice u dopuni Zakona o državljanstvu. Često se koristila ključna riječ „integracija kroz postignuća”.²⁹ Prema tome, dodjeljuje se migrantima/icama državljanstvo nakon šest godina i nakon ostvarenja određenih postignuća kao što su dosezanje određene razine poznavanja jezika ili dokaz „učinkovite osobne integracije”, primjerice kroz volonterski rad i slično. S obzirom na migracijsku politiku, godine 2014. i 2015. bile su osobito izazovne za Austriju zbog izbjegličkih gibanja izazvanih međunarodnim ratnim zbivanjima, osobito krize u Siriji. Godine 2014. porasli su zahtjevi za azil za 60 %, a još je jedan vrhunac dosegnut u srpnju 2015. godine.³⁰ Izbjeglice su imale veliku potporu od strane stanovništva. Vlada je postrožila relevantne mjere. Tako su od sredine rujna 2016. godine ponovno uvedene granične kontrole. Također,

²⁶ Usp. *Isto*, 50.

²⁷ Usp. *Isto*, 56-57.

²⁸ Usp. *Isto*, 57.

²⁹ Usp. *Isto*, 63.

³⁰ Usp. *Isto*, 66.

2016. godine upravne su jedinice odredile da je smjernica za migracijsku kvotu vrijednost od 1,5 % austrijskoga stanovništva.³¹ Ta je vrijednost primjerice u 2019. godini iznosila 25.000. Godine 2017. zabilježen je pedesetpostotni rast prisilnoga vraćanja u domovinu. Nevladine su udruge osobito kritizirale što su postrožene odredbe o naknadnom doseljenu članova obitelji.³² Različite su strane, osobito nevladine udruge, ali i stručnjaci ustavnoga prava, smatrale osobito problematičnim takozvani Integracijski paket, donesen 2017. godine, a unutar toga osobito Zakon o integraciji i Zakon protiv pokrivanja lica.³³

Kada se promatra cjelovit kontekst migracije, poglavito iz znanstvene perspektive, onda se ne pokazuju samo problemi, kako se to, inače, često prikazuje s političke strane. Upravo nam primjer Austrije može predočiti kako su migracije, a osobito izbjeglička gibanja pridonijeli pozitivnom gospodarskom razvoju Austrije, i to u mjeri koja se ne smije podcijeniti. Primjerice, *ORF Vorarlberg* izvjestio je 10. siječnja 2020. o studiji koju je provela savezna zemlja Vorarlberg, a koja dokazuje da je ta savezna zemlja „u višestrukome pogledu” profitirala kada su izbjegle osobe „što prije integrirane u tržište rada. Sveukupno su u pitanju milijunski iznosi”³⁴. Ipak se ovakve činjenice nerado prima na znanje. Predrasude i stereotipi postoje, pa većina stanovništva ove okolnosti drugačije ocjenjuje te su u populističkim političkim pristupima drugačije prikazane.³⁵ Budućnost će pokazati hoće li u tom pogledu doći do preokreta shvaćanja na širem planu ili, primjerice, zbog nove Vlade koja je oblikovana u prvim siječanjim danima 2020., a u kojoj sudjeluju i Zeleni. Svakako treba primijetiti da se program ove nove austrijske Savezne vlade doduše često dotiče teme religije, ali istodobno se i ovdje javlja upitna tendencija da se vjera i vjerska prava smjeste u kontekst migracijske i sigurnosne politike, što zapravo mijenja situaciju u Austriji. Richard Potz piše u časopisu *Die Furche*: „Netom doneseni religijski program pokazuje nipošto neupitnu tendenciju da se vjersko pravo podređuje integracijskoj i sigurnosnoj politici. Time

³¹ Usp. *Isto*, 69.

³² Usp. *Isto*, 71-72.

³³ Usp. *Isto*, 77

³⁴ Izvješće ORF Vorarlberg: <https://vorarlberg.orf.at/stories/3029394/> (pristup: 12. I. 2020.).

³⁵ Usp. Izvješće ORF: <https://science.orf.at/stories/2951442/> (pristup: 23. XII. 2019.).

se još više učvršćuje miješanje različitih koncepcija odnosa države i religije, što možemo promatrati već niz godina.”³⁶

Ovi primjeri pokazuju da je tema migracije s političkoga i društvenog stajališta opterećena nizom diskursa. U tim se diskursima vrlo često postavlja pitanje prikladnosti empirijskoga temelja, odnosno pitanje o stereotipima koji se tako prenose te služe političkoj instrumentalizaciji. Zbornik Austrijske akademije znanosti *Migracija i integracija. Činjenice i mitovi (Migration und Integration. Fakten und Mythen)*, koji je uredio Max Haller, istražuje raširene izraze i ključne riječi znanstvenika/ica s područja ekonomije i sociologije. Među ostalim, relativizira se predrasuda da doseljenici domaćima oduzimaju radna mjesta ili da tražitelji/ice azila uzrokuju troškove.³⁷ Također se objektiviraju neki podatci koji su u optjecaju: među izbjeglim su osobama muslimani u većini, ali među osobama s takozvanom migracijskom pozadinom (to jest, osobama čiji su roditelji rođeni u inozemstvu) manje od polovice ih je muslimana. Prema procjeni znanstvenika/ica Austrijske akademije znanosti, za trideset će godina muslimani činiti otprilike od jedne desetine do jedne petine stanovništva.³⁸ Autori/ice u tome kontekstu govore o „mnogostruko iskrivljenim predodžbama o islamu među austrijskim stanovništvom”³⁹. Time smo na ovome mjestu započeli temu stereotipa, odnosno naznačili smo njezinu važnost. Produbit ćemo je u četvrtom odlomku.

3. POJAM MIGRACIJE

Nakon što smo bacili pogled na aktualni kontekst, prvenstveno s obzirom na austrijsku migracijsku situaciju, sada trebamo kritički ispitati pojam migracije. Taj pojam potječe s područja znanstvenoga istraživanja te je isprve imao uglavnom neutralan prizvuk. Tek tijekom 20. stoljeća počelo ga se češće rabiti. U tome se kontekstu

³⁶ Richard Potz, Insbesondere islamisch, *Die Furche*, 9. siječnja 2020., 6.

³⁷ Usp. Gudrun Biffl, „ZuwandererInnen verdrängen einheimische Arbeitskräfte und drücken Löhne im untersten Segment”, u Max Haller (ur.), *Migration und Integration. Fakten und Mythen zu Migration*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Beč, 2018., 55-71, 68.

³⁸ Usp. Wolfgang Aschauer – Florian Gann – Lena Stöllinger, „Die meisten MigrantInnen sind MuslimInnen”, u Max Haller (izd.), *Migration und Integration. Fakten und Mythen zu Migration*, nav. dj., 99-116, 112.

³⁹ *Isto*, 111.

„migraciju” shvaćalo kao „gibanje [ljudi, nap. autorice] u prostoru”⁴⁰. Gibanje ljudi u prostoru – dakle promjena boravišta – bilo dragovoljno, bilo prisilno, postojalo je oduvijek. Već u antičko vrijeme govorilo se o seobi koja je pak uglavnom shvaćena kao kolektivno kretanje. Pri tome se smatralo da je idealna norma trajni boravak, a nomadstvo je smatrano barbarskim.⁴¹

Prema analizi Jochena Oltmera u kontekstu sadašnjice pojam migracije zadobio je osobito negativan prizvuk zbog političkoga i društvenog razvoja. Konotacije su to koje predstavljaju nešto manjkavo te se pretežito odnose na krize i katastrofe.⁴² Kao što smo već spomenuli u odlomku o kontekstu, tema sigurnosti često se povezuje s migracijom.⁴³ Na taj način nastaje sasvim specifična konstrukcija, koja se dalje razvija i učvršćuje odgovarajućim naracijama. Takav koncept migracije koristi se u populističkim kontekstima kako bi se izazvalo strah među stanovništvom.

Oltmer definira migraciju kao „prostorno gibanje ljudi koje ima dalekosežne posljedice za životni tijek putujućih, i koje uzrokuje društvene promjene”⁴⁴. Pri tome se ova vrsta migracije ne smije shvatiti kao nešto kratkotrajno, nego ona smjera na dugotrajan boravak i premještanje životnog središta. Prema Oltmeru, postoje različiti motivi zbog kojih ili radi kojih dolazi do odluke o migraciji; to su primjerice iskustvo rata i nasilja, situacije opasne za život, poboljšanje radnih ili stambenih mogućnosti, bavljenje određenim zanimanjima, šire mogućnosti izobrazbe, poboljšanje uvjeta za sklapanje braka, odnosno mogućnosti za osnivanje obitelji.⁴⁵ U prošlosti je migracija često bila povezana s određenim obrtničkim vještinama te su bile uključene čitave skupine kao na primjer graditelji i njihovi radnici. Katkada se može uočiti da ljudi iz susjednih ishodišta iseljavaju u susjedna odredišta.

Istraživanja Jochena Oltmera također pokazuju da možemo razlikovati razne vrste migracije: migraciju radne snage, migraciju radi obrazovanja ili izobrazbe, migraciju na području uslužne djelatnosti, osobito u domaćinstvima te – kako bismo trebali nadodati – na području njege, privremeni rad u inozemstvu, seobu šegrta,

⁴⁰ Jochen Oltmer, *Migration. Geschichte und Zukunft der Gegenwart*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2012., 9.

⁴¹ Usp. *Isto*, 10.

⁴² Usp. *Isto*, 12.

⁴³ *Isto*.

⁴⁴ Usp. *Isto*, 21.

⁴⁵ Usp. *Isto*, 22.

migraciju zbog nasilja.⁴⁶ Osobito s obzirom na zadnju točku, migraciju zbog nasilja, može se, prema Oltmeru, razlikovati daljnje specifikacije: deportaciju, evakuaciju, bijeg, prisilno preseljenje, izgon. Svi ovi oblici imaju za cilj izbjegavanje „prisilne situacije opasne po život zbog nasilja”⁴⁷. Uzroci migracije zbog nasilja kriju se često u provođenju ideja o homogenosti, kako napominje Oltmer: „Povijest 20. stoljeća obilježena je nacionalističkim, fašističkim i komunističkim sustavima koji su pokušavali osigurati vlast homogenizacijom stanovništva: kako bi postigli političku homogenost marginalizacijom ili izgonom političkih protivnika; kako bi proveli društvenu homogenost nasilnim ujednačavanjem životnih uvjeta i životnih nacrta; kako bi silom stvorili ‚etničku’ ili ‚rasnu’ homogenost.”⁴⁸

Migracija zbog nasilja stavlja nas pred izazov da prihvatimo one koji su uspjeli izbjeći nasilju. Ovdje u Europi tek su se tijekom 20. stoljeća razvili standardi kao primjerice međunarodni i nacionalni standardi s obzirom na osobe u bijegu. Ovi standardi tvore čitav sklop normi, oblika djelovanja i tako dalje. Migracija i migracijska gibanja danas su „također obilježena migracijskim režimom, to jest sklopom zapažanja, pravila, normi, konstrukcija, znanja i djelovanja institucionalnih čimbenika koji kanaliziraju migracijska gibanja i kategoriziraju migrante”⁴⁹. Mnoge Vladine organizacije, ali i nevladine udruge, strukturiraju migracijske prostore. Prostori su to u kojima se susreću ne samo ljudi nego i različita očekivanja i očekivanja očekivanjâ, stereotipi, konstrukcije zbilje i identiteta, spolne uloge i tako dalje. Prema Oltmeru, razlog tome jest ovaj: „Postoje specifične paradigme, koncepcije i kategorije koje se razlikuju od čimbenika do čimbenika i koje podliježu promjenama, a koje služe imenovanju i opisu migracije u okviru određenih interesa te oblikovanju konstrukcija zbilje i djelovanja.”⁵⁰

Kao sažetak možemo reći da je migracija postala središnja, ali i kontroverzna tema u aktualnoj političkoj, društvenoj i medijskoj diskusiji u Njemačkoj, Austriji i drugim europskim zemljama. Reflektirano i diferencirano postupanje s migracijom i povezanim temama spada u zadatke aktualnih društava, odgovorne politike, i osobito obrazovanja koje može opstati u budućnosti i usmjeriti se na dobar život za sve.

⁴⁶ Usp. *Isto*, 30.

⁴⁷ *Isto*, 35.

⁴⁸ *Isto*, 37.

⁴⁹ *Isto*, 38.

⁵⁰ *Isto*.

4. SOCIOKULTURNI „OBRASCI”: STEREOTIPI, MAŠTANJA O HOMOGENOSTI, KATEGORIZACIJE

Naša su prethodna promišljanja već pokazala da se susret ljudi s različitim područja i s različitim individualnim i kolektivnim (samo) koncepcijama ne može odvijati bez sukoba. Ovisi to o mnogo čimbenika, među njima i o pitanjima identiteta, stvaranja identiteta i koncepcijama identiteta.⁵¹ Već je dostatno istražena problematika da se prvenstveno po razgraničavanju od drugih, bilo pojedinaca ili skupina, oblikuje i vlastiti osobni identitet i identitet skupine. Ova „kategorizacija pod vidom stranoga” uznapredovala je po društvenom, političkom, odnosno medijskom diskursu. Individualna kategorizacija pod vidom stranoga često je slika takvog društveno-političko-medijskog govora, pri čemu se sadržaj može i promijeniti, kako napominje Barbara Herzog-Punzenberger. Ona opisuje kako su doseljene osobe „u 1980-im godinama nazivane strancima, u 1990-im godinama Turcima, a u 2000-im godinama muslimanima”⁵². Sa stajališta religijske pedagogije ovaj je primjer znakovit zbog religijskog nazivnika koji u kontekstu problematizacije islama jamči društvenu i političku učinkovitost. Prema Herzog-Punzenberger, dinamika između „in” i „out” skupine dodatno se pojačava time što se podcjenjuju razlike u vlastitoj skupini, a precjenjuju one u suprotstavljenj skupini. Pri tome važnu ulogu također igraju obrasci homogenizacije i unitarizacije: i vlastita i strana skupina shvaćene su na nediferenciran način kao homogene.

Posebnu ulogu u sklopu kategorizacije samoga sebe i kategorizacije pod vidom staroga, dinamike „in-” i „out-” skupina, imaju takozvani stereotipi koje ćemo sada protumačiti. Stereotipi su nepreispitane, pojednostavnjene koncepcije koje ljudi imaju o drugim ljudima, životnim oblicima, stavovima i stajalištima, a koje u svakodnevicu igraju važnu ulogu. S jedne strane stereotipi imaju pozitivnu ulogu orijentiranja. Oni standardiziraju svakodnevicu i pružaju orijentaciju. S druge se strane stereotipi odnose na vrednovanja koja odražavaju i reproduciraju odnose vlasti, neravnoteže i nepravde, a koja mogu biti dominantna i većinom uvjetovana,

⁵¹ Vidi Martina Kraml – Zekirija Sejdini – Nicole Bauer – Jonas Kolb, *Konflikte und Konfliktpotentiale in interreligiösen Bildungsprozessen. Empirisch begleitete Grenzgänge zwischen Schule und Universität*, Kohlhammer-Verlag, Stuttgart, 2020. (uskoro izlazi).

⁵² Barbara Herzog-Punzenberger, *Migration und Mehrsprachigkeit – Wie fit sind wir für die Vielfalt*. Policy Brief #01 Die Vielfalt der Herkunftsländer, AK Wien, 2017., 5.

individualna i kolektivna, biografski ili politički-društveno uvjetovana. Na taj način možemo shvatiti stereotipe „u širem smislu kao praksu kategorizacije i vrednovanja ljudi i prilika”⁵³ koja neizravno ili izravno utječe na poimanje i djelovanje, a koju politika i mediji mogu reproducirati i instrumentalizirati.⁵⁴ Daljnja značajka stereotipa jest generalizacija. Neka svojstva stvarno pripadaju pojedincima ili nekim članovima kolektiva, međutim, stereotipi pretpostavljaju da se ta svojstva odnose na sve članove. To je povezano s idejom da je dotična skupina homogena tvorevina. O tome govore Aschauer, Gann i Stöllinger: „Ako u konačnici muslimanima/kama ne uspije prilagođavanje životnoga stila, onda zapadno društvo odmah pretpostavlja da su za neuspjelu integraciju krivi isključivo muslimani/ke. Budući da su stigmatizirana skupina, aktualna oštra društvena klima jedva da im pruža mogućnost definirati i ostvariti vlastite zahtjeve za identitetom.”⁵⁵

Već spomenuta publikacija Austrijske akademije znanosti otkriva u kojoj mjeri mnoge predrasude i stereotipi sadržavaju istinu, odnosno neistinu. Primjerice, jedna se specifična predrasuda domaćega austrijskog većinskog društva odnosi na tobožnji velik broj djece u obiteljima stranih, osobito muslimanskih građana/ki. U ovom slučaju prikladna analiza pak pokazuje da je stanje složenije. U svome prilogu „Svi/e migranti/ice imaju velike obitelji”, Markus Kaindl naglašava da trebamo razmotriti situaciju na diferenciran način jer je skupina migranata/ica „vrlo heterogena skupina”⁵⁶. Statistika doduše potvrđuje da obitelji prvoga naraštaja doseljenika češće imaju troje djece nego usporedna skupina domaćih Austrijanaca/ki. Međutim, istodobno se pokazuje da u drugom naraštaju s obzirom na broj djece nema nikakve razlike u odnosu na domaće stanovništvo.⁵⁷ U političkom ili društvenom kontekstu također se opetovano iznosi stereotip da migranti/ice ne žele učiti, odnosno da ne poznaju dovoljno njemački jezik. Verena Blaschitz, Katharina Korecky-Kröll i Wolfgang Dressler upozoravaju da jezik, doduše, ima važnu ulogu u migracijskom kontekstu, ali da se ta uloga čes-

⁵³ <http://www.genderkompetenz.info/genderkompetenz-2003-2010/gender/Stereotype.html> (pristup: 22. XII. 2019.).

⁵⁴ Usp. <http://www.genderkompetenz.info/genderkompetenz-2003-2010/gender/Stereotype.html> (pristup: 22. XII. 2019.).

⁵⁵ Wolfgang Aschauer, Florian Gann, Lena Stöllinger, „Die meisten MigrantInnen sind MuslimInnen”, *nav. dj.*, 99-116, 112.

⁵⁶ Markus Kaindl, „Alle MigrantInnen haben Großfamilien”, u: Max Haller (ur.), *Migration und Integration. Fakten und Mythen zu Migration*, *nav. dj.*, 221-231, 231.

⁵⁷ Usp. *Isto*.

to precjenjuje. Istraživanje⁵⁸ je pokazalo da ne stoji opća tvrdnja kako migranti/ice nerado uče njemački jezik. Na temelju toga može se zaključiti kako većina odraslih dobro govori njemački te kako su osobito roditelji zainteresirani da djeca nauče njemački. Najviše poteškoća pri učenju jezika imaju stariji ljudi. Autori/ice zaključuju da ovisi i o državnim ustanovama hoće li stvoriti odgovarajuće uvjete za učenje jezika, primjerice čuvanje djece za vrijeme pohađanja tečaja jezika i tako dalje.⁵⁹ U tome je smislu anketa na školama za odrasle (*Volksschule*) u Beču pokazala da je njemački jezik „daleko najčešće korišteni daljnji jezik u obitelji”⁶⁰ te da se jezici u obitelji smanjuju iz naraštaja u naraštaj u korist njemačkog jezika.⁶¹ Pri tome se prema ovim autorima/icama mora naglasiti da „je zahtjev napuštanja obiteljski korištenih jezika jednak asimilaciji”⁶². Upravo u smislu europskih vrijednosti treba poticati „življenu višejezičnost”⁶³ jer „očuvanje i poticanje jezične raznolikosti [trebamo shvatiti kao] istaknutu društvenu vrijednost”. Još se jedna raširena predrasuda, odnosno stereotipna koncepcija o izbjeglicama krije pod nazivom „ekonomske izbjeglice”. Time se niječe da dotične osobe imaju ozbiljnih razloga za bijeg. Prema Lauri Wiesböck ovaj stereotip također nije potkrijepljen, jer je anketa među izbjeglicama u Beču pokazala da je većina pobjegla zbog straha od rata, prisilnog novačenja ili progona na temelju vjerskih ili političkih uvjerenja.⁶⁴

Hilde Weiss u svojem prilogu obrađuje predrasudu da stranci/kinje, osobito muslimani/ke ne priznaju austrijske vrijednosti.⁶⁵ Weiss napominje da među muslimanskim stanovništvom postoji jasna tendencija prema „suvremenoj vrijednosnoj orijentaciji” koja opovrgava „raširenu predodžbu homogenoga muslimanskog stanovništva i gotovo pa nepromjenjivoga religiozno-patrijarhalnog načina života austrijskih muslimana/ki”⁶⁶. Navedeni niz primjera pokazu-

⁵⁸ Verena Blaschitz – Katharina Korecky-Kröll – Wolfgang U. Dressler, „*MigrantInnen wollen nicht Deutsch lernen*”, u Max Haller (ur.), *Migration und Integration. Fakten und Mythen zu Migration*, nav. dj., 254-257, 256-257.

⁵⁹ *Isto*.

⁶⁰ *Isto*, 254.

⁶¹ *Isto*.

⁶² *Isto*, 255.

⁶³ *Isto*.

⁶⁴ Usp. Laura Wiesböck, „*Die meisten MigrantInnen sind Wirtschaftsflüchtlinge*”, u Max Haller (ur.), *Migration und Integration. Fakten und Mythen zu Migration*, nav. dj., 117-125, 120-121, 124.

⁶⁵ Hilde Weiss, nav. dj., 233-241.

⁶⁶ *Isto*, 240.

je problematičnost stereotipa koji su, prema njezinom empirijskom istraživanju neodrživi zbog svojih generalizacija.

Stereotipi su osobito problematični u kontekstu škole i obrazovanja⁶⁷. Prije svega su mnogi/e učenici/ice naslovnici/ice stereotipa, osobito oni/e koji/e pripadaju manjinama, to jest stereotipi se odnose na njih smjerajući izravno ili neizravno na njihovo isključivanje. Uz to, istraživanja ukazuju na posljedice kojima su ovi/e naslovnici/ice pogođeni/e. Tako su Spencer i Davies⁶⁸ pokazali da učenici/ice koji/e su uvjereni/e da ispunjavaju negativne stereotipe kao posljedicu toga sami/e sebi pripisuju neuspjehe. To, primjerice, umanjuje njihovu sposobnost sudjelovanja, koči zauzetost i motivaciju, slabi uvjerenost u vlastitu učinkovitost, uzrokuje ograničavanja samoga/e sebe i proizvodi različite oblike distanciranja od pripadnosti skupini.⁶⁹

Homogenost i unitarizacija dodatni su koncepti u smislu predodžbenih obrazaca koji predstavljaju preduvjet za nastajanje stereotipa, za odbijanje sudjelovanja, za stvaranje „in” i „out” skupina te za uspostavu mehanizama isključivosti. Prema autoru Thomasu Baueru proteklih je godina (zajedno s razvojem migracijskih konceptija i migracijske politike) došlo do smanjenja tolerancije raznolikosti i ambigviteta kao fenomena višeznačnosti, neopredjeljivosti i neodređenosti, i time do smanjene spremnosti „podnositi raznolikost u njezinim pojavnim oblicima”⁷⁰. Prema Baueru odbijanje ambigviteta i time povezano unitarno nastojanje jednoznačnosti dovodi ili do fundamentalizma ili do ravnodušnosti. „Ambigvitet ne postoji (1) kada nešto ima samo jedno jedino značenje ili (2) kada nešto nema nikakvo značenje.”⁷¹

Još jednu središnju ulogu u otvorenim pristupima migraciji i migrantima/icama imaju jezik i razlikovanje, odnosno kategorizacija.⁷² Pod naslovom „Jezična i razlikovna osjetljivost” Zekirija Sejdini, Matthias Scharer i ja navodimo primjer Rose Nadine, koja pripo-

⁶⁷ Usp. <https://teachingcenter.wustl.edu/resources/inclusive-teaching-learning/reducing-stereotype-threat/> (pristup: 22. XII. 2019.).

⁶⁸ S. J. Spencer – C. Logel – P. G. Davies, Stereotype threat, *Annual Review of Psychology*, 67, 415-437.

⁶⁹ Barbara Herzog-Punzenberger, *nav. dj.*, 5.

⁷⁰ Thomas Bauer, *Die Vereindeutigung der Welt. Über den Verlust an Mehrdeutigkeit und Vielfalt*, Reclam-Verlag, Ditzingen, ³2018, 12.

⁷¹ *Isto*, 29

⁷² Usp. Martina Kraml, *Religionspädagogik im Kontext von ‚transreligiös‘, ‚transversal‘ und ‚interreligiös‘*, u: Zekirija Sejdini (ur.), *Islam in Europa. Begegnungen, Konflikte und Lösungen*, Waxmann-Verlag, Münster, 2018., 175-194.

vijeda kako se jedan učenik vrlo trudio da postigne bolji uspjeh u predmetu njemačkoga jezika te je sebi subjektivno pripisivao velik napredak. Povratna informacija učiteljice je glasila: „Nije ni tako loše s obzirom da si stranac.“⁷³ Ovaj komentar ne sadrži nikakvu poveznicu s uspjehom učenika, nego aludira na njegovu pripadnost manjini koja je kvalificirana kao manjkava. Međutim, nenaglašavanje razlike može potkopati uvriježene diskvalificirajuće kategorizacije, na primjer kada četverogodišnji Niklas na pitanje ima li u vrtiću ima stranaca, odgovara: „Nema, tamo su samo djeca.“ Poseban se izazov obrazovanja koje je osjetljivo na migraciju sastoji u kritičnoj refleksiji obrazaca jezika i djelovanja te u konstruiranim kategorizacijama.⁷⁴ S obzirom na to migracijski pedagog Erol Yildiz daje negativnu ocjenu obrazovnom sustavu u Austriji: „Austrijski se obrazovni sustav ravna, više ili manje izričito, još i dalje metodološkim nacionalizmom. Bilo bi vrijeme da se napusti ovaj kruti strukturalno-konzervativni stav te se uspostavi suvremene obrazovne koncepcije onkraj nacionalne orijentacije.“ Škola pak „u svojim strukturama uglavnom [isključuje] kompetencije kao što su transkulturalnost, višestruka pripadnost i višejezičnost“⁷⁵. Prema Yildizu može se uočiti jaz između „heterogenih životnih stvarnosti“ djece i mladih i povećanim nastojanjem homogenizacije od strane obrazovnoga sustava.⁷⁶

5. OSPOSOBLJENOST ZA PLURALNOST KAO OBRAZOVNA SVRHA

Pluralnost u današnjim društvima ne da se više poništiti. Opis aktualne migracijske situacije u Austriji i Srednjoj Europi pokazuje da je nužno djelovati, osobito s obzirom na osposobljenost za pluralnost. Ona se po svoj prilici može razviti i proširiti samo obrazovanjem. O središnjem aspektu osposobljenosti za pluralnost, tj. o

⁷³ Rose Nadine, „Für `nen Ausländer gar nicht mal schlecht“. *Zur Interpretation von Subjektbildungsprozessen in Migrationsbiographien*, nav. prema Zekirija Sejdini, Martina Kraml, Matthias Scharer, *Mensch werden. Grundlagen einer interreligiösen Religionspädagogik und -didaktik aus muslimisch-christlicher Perspektive* (= Studien zur Interreligiösen Religionspädagogik, sv. 1), Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 2017., 136.

⁷⁴ Usp. *Isto*, 137.

⁷⁵ Oba navoda iz Erol Yildiz, *Von der Interkulturellen Pädagogik zu einer Pädagogik der Vielheit*, u Maria Juen – Zekirija Sejdini – Mehmet Tuna - Martina Kraml (ur.), *Dritte „Tagung der Fachdidaktik“ 2017 – Religiöse und (sozio-)kulturelle Vielheit in Fachdidaktik und Unterricht*, Innsbruck University Press, Innsbruck, 2017., 46, 47.

⁷⁶ Usp. *Isto*, 47.

nužnosti priznanja i približavanja, progovara francuska sociologinja turskoga podrijetla Nilüfer Göle: „Religiozni građani s migracijskom pozadinom i antireligiozni građani-starosjedioci dijele isti javni prostor ali nemaju osjećaj da pripadaju istom vremenu. Kroz zajednički javni život nastaju doduše dodirne točke i određena blizina ali ne dolazi do stvarnoga povezivanja građana različitih uvjerenja, a kamoli do međusobnoga priznanja.”⁷⁷

Postavlja se, dakle, pitanje kako je moguće približavanje kao preduvjet osposobljenosti za pluralnost. Susret i empatija igraju pri tome središnju ulogu. Martha Nussbaum govori o „unutarnjim” očima.⁷⁸ Oboje, susret i empatija, neophodni su elementi za religiozno obrazovanje koje će promišljati vlastite strukture i time stvoriti preduvjete za osposobljenost za pluralnost.

Slušamo li papu Franju, otkrivamo aspekt transverzalnosti koji može pridonijeti približavanju i osposobljenosti za pluralnost: „Opisujući današnji kontekst, morali bismo govoriti o Europi u dijalogu koja se brine da transverzalnost mišljenja i refleksija služi narodima koji su harmonično ujedinjeni. (...) U aktualnom europskom političkom svijetu pokazuje se da dijalog ostaje neplodan ako se odvija samo u vlastitom (političkom, religioznom, kulturnom) kontekstu.”⁷⁹

Obrazovanje koje je usmjereno na osposobljenost za pluralnost obilježeno je temeljnom otvorenošću i svjesnošću mogućnosti. Njegove su temeljne crte usmjerene prema procesima, ono se suočava s nesigurnostima i otvorenim ishodima te shvaća transverzalnost u smislu prekoračenja okvira vlastitih predočenih mogućnosti te otvaranja i otkrivanja novih mogućnosti, što je središnji element.⁸⁰

Obrazovanje radi osposobljenosti za pluralnost središnji je zadatak religijske pedagogije. Pri tome je važno posvijestiti jednu stvar: „Obrazovni putovi kojima se kreću mladi ovise o socijalnim uvjetima i mogućnostima koji im stoje na raspolaganju. Kategorija spola kao i zemlja podrijetla, pripadnost specifičnom miljeu i struk-

⁷⁷ Nilüfer Göle, *Europäischer Islam. Muslime im Alltag*, Wagenbach-Verlag, Berlin, 2016., 37.

⁷⁸ Martha Nussbaum, *Die neue Intoleranz. Ein Ausweg der Politik aus der Angst*, Darmstadt, 2014., 120-121.

⁷⁹ Papa Franjo, *Govor pred Europskim vijećem*, Strasbourg, 25. studenoga 2014., br. 5-7: https://w2.vatican.va/content/francesco/de/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-consiglio-europa.pdf (pristup: 10. XII. 2017.).

⁸⁰ Usp. također Martina Kraml, *Anderes ist möglich. Eine theologiedidaktische Studie zu Kontingenz im Raum der Wissenschaften*, Matthias Grünewald-Verlag, Ostfildern, 2019., 327-458; Zekirija Sejdini, Martina Kraml, Matthias Scharer, *Mensch werden*, nav. dj., 113-130.

turalni uvjeti odredili su procese pozicioniranja mladih te utječu na orijentaciju o budućem školovanju i zanimanju. To znači da odabir obrazovne karijere ne predstavlja samo individualnu odluku, nego da ovisi prije svega i od strukturalnih okolnosti i odnosima moći.”⁸¹ Kako bi se dostigao taj cilj – u slučaju Austrije – nužno je upoznati životnu stvarnost djece i mladih koji žive u Austriji te na temelju toga izgraditi nove obrazovne koncepcije i ustanove prikladnije za čovjeka. Nužno je oprostiti se od stereotipa, asimetričnih kategorizacija i dugo pripovijedanih mitova.

Preveo s njemačkoga jezika: Franjo-Frankopan Velić

⁸¹ Erol Yildiz, *Von der Interkulturellen Pädagogik zu einer Pädagogik der Vielheit*, u Maria Juen – Zekirija Sejdini – Mehmet Tuna – Martina Kraml (ur.), *Dritte „Tagung der Fachdidaktik“ 2017, nav. dj.*, 50.